

**Вивчення книжкових уподобань користувачів публічних бібліотек
Кіровоградської області у період воєнного часу
(Соціологічне дослідження)**

Марія Охріменко,
головний бібліотекар
науково-методичного відділу
ОУНБ ім. Д.І. Чижевського

Війна відчутно позначилась майже на всіх аспектах життя українського суспільства, зокрема, на діяльності бібліотек як важливих чинників духовного буття нації. Під час воєнного стану не всі можуть повернутися до щоденних звичок, однією з яких для багатьох є й читання. Але є і ті, для кого книги стають розрадою, допомогою у складні часи.

Читання завжди було чудовим способом сховатись від реальності та поринути у вигадані світи. Воно не лише відволікає від безперервного перегляду новин, емоційно розвантажує та створює ілюзію мирного життя, в яке хочеться повернутися. Читання книжок декому допомагає зберегти здатність відчувати і співчувати, декому лікує душу, декому дає надію, силу і опору, аби стійко пережити цей час.

З початком війни бібліотеки роблять все можливе, щоб підтримати кожного.

В умовах теперішньої реальності розради в книжках шукає багато людей. А якщо так, то що читають, що думають про книги в умовах війни ваші користувачі? Чи мають можливості для читання? Чи знайшли книжку, що стала для них рятівною?

Щоб відповісти на всі ці запитання, комунальний заклад «ОУНБ ім. Д. І. Чижевського» запровадив соціологічне дослідження на тему «Вивчення книжкових уподобань публічних бібліотек Кіровоградської області у період воєнного часу».

Мета дослідження – вивчення книжкових уподобань користувачів публічних бібліотек області у період воєнного часу.

Завдання – дослідити, як часто респонденти мають можливість відвідувати бібліотеку; виявити, з якою метою вони читають книжки; визначити найпопулярніші жанри літератури, яким надають перевагу користувачі; виявити авторів – лідерів читацьких інтересів.

Об'єкт дослідження – користувачі публічних бібліотек територіальних громад області.

Предмет дослідження – читацькі вподобання користувачів у період воєнного часу.

Бази дослідження – публічні бібліотеки територіальних громад області.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань було застосовано методи анкетування та аналізу статистичної інформації.

У дослідженні взяли участь 367 бібліотек (68,7% від загальної кількості) 40 територіальних громад області (81,6% від загальної кількості), а

також 4030 респондентів (1,4% від загальної кількості користувачів області станом на 1.01.2023 року). На жаль, з різних причин не всі заклади змогли долучитися.

Не взяли участь у дослідженні бібліотеки Гурівської, Заваллівської, Злинської, Мар'янівської, Надлацької, Пантаївської, Перегонівської, Підвисоцької, Піщанобридської територіальних громад області.

Отримані матеріали дали можливість зробити певні висновки щодо книжкових уподобань користувачів у період воєнного часу.

Серед респондентів переважна більшість жінок – 2661 (66%) та 1369 чоловіків (34%). За віком респонденти розподілилися наступним чином:

- 18-29 років – 706 (17,5%);
- 30-44 – 1031 (25,6%);
- 45-60 – 1432 (35,6%);
- 61-75 – 861 (21,3%).

Найбільше анкетованих – користувачі зрілого віку – 45-60 років, в основному, з великим читацьким стажем і сталими переконаннями. Саме ця категорія користувачів активно відвідує заняття Вищої народної школи, клуби за інтересами. Особи поважного віку у період воєнного стану менше відвідують бібліотеки, уникаючи стресових ситуацій під час повітряних тривог. Особи молодшого віку, переважно, навчаються, працюють в інших регіонах чи за кордоном, або перебувають в лавах ЗСУ.

Опитані мають наступний рівень освіти:

- вища – 1222 (30,3%);
- незакінчена вища – 698 (17,3%);
- середня спеціальна – 2110 (52,4%).

З числа опитаних найбільший відсоток читачів мають середню спеціальну (52,4%) та вищу освіту (30,3%). До рівня середньої спеціальної освіти зараховано і середню професійну освіту.

Аналізуючи відповіді опитаних на запитання «Чи читаєте Ви сьогодні так само активно, як і в довоєнний час?», слід зазначити, що переважна більшість респондентів (81,7%) сьогодні читають так само, як у довоєнний час. Цей факт свідчить про те, що книга та бібліотека не втратили актуальності під час масштабної збройної агресії російської федерації. Знижено активність читання у 18,3%. Отже, проведення бібліотечних заходів з промоції книги та читання наразі будуть дуже актуальними.

На запитання про частоту відвідування бібліотеки респондентам було запропоновано чотири варіанти відповідей; 37,2% опитаних визначили для себе режим відвідування бібліотеки раз на тиждень; раз на місяць відвідують бібліотеку 36,9%; майже щодня приходять до бібліотеки 13,4%; а декілька разів на рік відвідують бібліотеку 8,2% респондентів. Незначна частина опитаних – 4,3% відвідує бібліотеку не систематично, а в разі потреби.

Необхідно зазначити, що сьогодні відвідування бібліотек пов'язано не тільки з метою отримати цікаву книгу або провести корисно дозвілля. З початком війни користувачі приходять у бібліотеку і за підтримкою. Особливо це стосується тих, хто був змушений переїхати, втратив свою

домівку або й когось із близьких. Такі відвідувачі потребують комунікації і допомоги.

Дослідження засвідчило, що 94% респондентів надають перевагу читанню книг на паперових носіях; лише 6% опитаних зазначили, що використовують електронні ресурси для читання, здебільшого, це молоде покоління, яке використовує такі електронні ресурси: Онлайн-бібліотека, Бібліотека книг, Наш формат, Букнет, Книгого, Читака, Фабула, Ранок, Фентезі та інші.

Вибір на користь друкованих ресурсів для читання можна пояснити ще й тим, що наразі є проблеми з електропостачанням та доступом до мережі «Інтернет».

В ході дослідження важливо було дізнатися, чим користуються респонденти при виборі книг. Значний відсоток опитуваних – 62,5% користуються порадами бібліотекаря, що завсідчує: бібліотечні фахівці є для них авторитетними особами, знавцями книги і читацьких смаків, тому завжди мають бути в курсі літературних новинок різних жанрів, щоб задовольнити запити користувачів. 27,8% опитаних користуються порадами рідних та знайомих; каталоги і картотеки використовують лише 3,7% респондентів. Тож варто приділити більше уваги поліпшенню якості функціонування каталогів та картотек, а також проводити заняття зі здійснення пошуку видань за їх допомогою.

6% опитаних вказали, що вибирають книги самі або отримують інформацію з періодичних видань, інтернету, соціальних мереж, книжкових виставок.

Визначилися респонденти і з вибором мови. Не може не радувати той факт, що 80,8% опитаних віддають перевагу саме україномовним виданням. Повномасштабна війна росії проти України не тільки об'єднала й мобілізувала людей на захист держави, її територіальної цілісності, а й пробудила роздуми про те, що робить нас українцями. Відтепер для багатьох маркером ідентичності стала мова. Читання російською мовою обирають 18,9% респондентів. Переважна більшість опитаних читають українською і російською мовами одночасно, або обирають російськомовні видання в тому випадку, якщо немає потрібної україномовної книги. Зовсім незначний відсоток опитаних (0,3%) читають іншими мовами: 7 – англійською мовою, 2 – польською.

Війна негативно позначилася на психоемоційному стані більшості українців, а читання книг – це дієвий спосіб відволіктися від реалій, про що свідчать результати дослідження. Так, 30,6% респондентів сьогодні читають, аби відволіктись від трагічних реалій, 27% опитаних таким чином відновлюють душевний спокій, а 7,9% учасникам анкетування книги допомагають подолати страх та розпач. Для 34,4% респондентів книги є доступним дозвіллям, 4,9% обрали варіант «інше» – навчання, професійні потреби, хобі.

Дослідження показало, що роль книги та читання сьогодні посилюється. Читання формує аналітичне та критичне мислення, яких на

даний час так бракує багатьом. Тому необхідно більше уваги приділяти промоції читання, влаштовувати зустрічі з письменниками, поетами, створювати нові читацькі об'єднання.

Якщо у довоєнний період запити респондентів-користувачів були пов'язані з галузевими знаннями, читанням для саморозвитку, то під час війни їх тематика суттєво змінилася. Як виявило дослідження, опитані віддають перевагу художній літературі – 83,2%. Наразі особливої уваги набули видання з історії України, історичні романи та мемуари – таким виданням віддають перевагу 25,3% респондентів. Сучасні історичні видання допомагають дізнатися про витоки проблем сьогодення, зрозуміти причини і передумови виникнення російської агресії. Популярними жанрами сьогодні є також соціально-побутові та любовні романи, детективи і фантастика.

За жанрами читацькі вподобання розділилися у відповідях наступним чином:

- історичні видання – 25,3%;
- любовні та соціально-побутові романи – 21,1%;
- детективи і фантастика – 19,3%;
- пригодницька література – 14,1%;
- поетичні твори – 3,4%

Є також попит на сучасну українську прозу, яка представляє користувачам знайоме сьогодення.

Науково-популярним виданням надають перевагу 10,7% респондентів, виробничій літературі, здебільшого для підвищення професійного рівня, – 4,1%; іншими жанрами, серед яких і краєзнавча тематика (респонденти виділили її окремо), цікавляться 2% опитаних. Серед іншого, опитані обирають літературу, пов'язану з їхніми хобі; актуальними також стали книги про здоровий спосіб життя та психологічну підтримку себе й близьких в умовах стресу.

Користуються популярністю читачів нові книжки зарубіжних письменників, перекладені українською мовою.

Якщо 82,1% опитаних намагаються уникати теми війни і не читають книги на дану тему, то 17,9% респондентів хочуть читати про досвід людей, які опинилися у центрі військових подій, пережили окупацію і вижили. Респонденти, які наразі читають про війну, надають перевагу наступним авторам та їхнім творам: Світлана Талан («Ракурс», «Оголений нерв», «Повернутися дощем»); Юрій Винничук («Танго смерті»); Євген Положій («Іловайськ»); Оксана Забужко («І знову я влізаю в танк»); Сергій Жадан («Інтернат»); Василь Шкляр («Троща»); Катерина Калитко («Земля загублених»); Галина Ткаченко («Спалені мрії»); Сергій Лойко («Аеропорт»); Роман Зіненко («Війна, якої не було»); Ольга Кирилюк («Іду на мир»); Дмитро Степаненко («Фронтний щоденник. Окопні історії»); Володимир Лис («Століття Якова»).

Серед видань про війну сьогодні читають також «Прощавай, зброе!», Е. Хемінгуей, «Прапорноносці» О. Гончара, «Щоденник війни» А. Мироника,

«Синдром АТО» В. Стеблюка, «Третя світова: битва за Україну» М. Станчева, «Незавершена війна» О. Суркова.

Із зацікавленістю респонденти читають про Євромайдан та Небесну Сотню, а також хроніки, збірки журналістських робіт.

Поряд з цим слід зазначити, що майже зовсім не мають попиту книги про Другу світову війну.

За результатами дослідження лідерами читацьких інтересів є найрізноманітніші письменники – від класиків до сучасників, давно відомі читацькій аудиторії і ті, що розпочали творчу діяльність нещодавно, але вже встигли завоювати свою аудиторію.

Серед класиків превалюють у запитах твори Т.Г. Шевченка та Лесі Українки. Також були названі прізвища І. Франка, М. Вовчка, І. Котляревського, М. Коцюбинського, О. Кобилянської. Твори цих письменників набувають нового значення в нинішніх реаліях.

Відзначили респонденти і класиків ХХ століття, серед них у лідерах – Ліна Костенко. Також названі прізвища І. Драча, М. Стельмаха, В. Стуса, О. Гончара, Ю. Мушкетика, А. Малишка, О. Теліги.

Сучасна українська література у відповідях представлена письменниками: І. Роздобудько, Л. Дашвар, Л. Дереш, Ю. Андрухович, В. Шкляр, брати Капранови, М. Матіос, М. Кідрук, А. Курков, О. Бузина, І. Карпа, О. Забужко, Ю. Винничук, Н. Фіалко, С. Талан, А. Любка, Є. Дімаров, Г. Вдовиченко, В. Нестайко, О. Бойченко, М. Дочинець, В. Рутківський, Н. Щерба, С. Жадан, В. Кулаковський, І. Павлюк, В. Лис, Є. Положій, Б. Коломійчук, Р. Іванничук, В. Малик, Ю. Мушкетик, О. Печорна, С. Лойко, Г. Ткаченко.

Серед авторів, що розробляють краєзнавчу тематику, назвали В. Бондаря, В. Машуренка О. Жовну, В. Погрібного, М. Смоленчука.

Популярністю респондентів користуються твори зарубіжних авторів у перекладі українською мовою, серед них С. Кінг, А. Крісті, Е. Голкінс, Едгар По, А. Кларк, Ю. Несбьо, А. Камю, П. Куельйо, Б. Смол.

Позитивним є те, що лідери читацьких інтересів респондентів – сучасні українські письменники.

Висновки

У дослідженні взяли участь 4030 (1,4%) користувачів з 367 (68,7%) бібліотек області та 40 (81,6%) територіальних громад. Більшість респондентів – жінки – 66%, чоловіків – 34%.

Найбільш читаючою виявилась вікова група респондентів 45-60 років – 35,6%. За рівнем освіти лідирують респонденти з середньою спеціальною – 52,4% та вищою – 30,3% освітою.

81,7% опитаних зазначили, що з початком повномасштабного російського вторгнення читають книги так само активно, як і у довоєнний час. Поряд з цим, 18,3% відповіли, що читають менш активно, а деякі вказали, що спершу взагалі не могли нічого читати, крім новин (переважно, молоде покоління та люди старшого віку).

Незважаючи на війну, респонденти продовжують регулярно відвідувати бібліотеки. Періодичність відвідування коливається від одного разу на тиждень до одного разу на місяць (відповідно від 37,2% до 36,9% від загальної кількості опитаних). Майже щодня приходять у бібліотеку 13,4% опитаних.

94% респондентів надають перевагу друкованим книгам. Очікувано, що старше покоління схиляється до традиційного формату.

На вибір книги опитаними впливають, здебільшого, бібліотекарі – 62,5% та знайомі – 27,8%. Каталоги і картотеки відіграють незначну роль у виборі книг для читання. Іноді читачі віддають перевагу відгукам в інтернеті або добіркам літератури на різних сайтах.

80,8% респондентів читають українською мовою, менша частка – українською та російською, і лише незначна кількість опитаних читає російською та іншими мовами.

В умовах війни 34,4% опитаних читають для заповнення дозвілля, 30,6% – щоб відволіктись від реалій, інші – для душевного спокою, щоб подолати страх та розпач.

Опитувані надають перевагу художній літературі. Слід відзначити тенденцію до активізації читання історично-патріотичних та краєзнавчих видань. Є попит на сучасну українську прозу. Популярні жанри – любовні та соціально-побутові романи, фантастика та детективи.

Книги про війну читають не досить активно, проте 17,9% респондентів читають твори, в основному, про війну, що розпочалася у 2014 році, і про повномасштабне вторгнення 2022 року. Найбільше читають такі книги: «Троця» В. Шкляра, «Іловайськ» Є. Положія, «Війна» А. Куркова, «Спалені мрії». Г. Ткаченко.

Лідерами читацьких інтересів респонденти визнали українських авторів: А. Кокотюху, С. Талан, І. Роздобудько, Л. Дашвар, С. Жадана, Н. Фіалко, братів Капранових, Ю. Андруховича, М. Кідрука, В. Лиса, В. Шкляра, О. Забужко, Л. Дереша, Ю. Винничука, В. Нестайка, Є. Положія, А. Любку.

Проведене соціологічне дослідження показало, що в умовах війни респонденти активно відвідують бібліотеки. Для більшості з них книги та читання є антистресом, що відволікає, зберігає психічне здоров'я. Опитані отримують позитивні емоції під час читання улюблених книг та вважають необхідним забезпечення роботи бібліотечних закладів. Попри масштабну війну бібліотеки ні на день не припиняли працювати у напрямку реклами книг, які найкращим чином можуть допомогти подолати страх та розпач, розрадити, заспокоїти. У нових реаліях бібліотекарі показали високий рівень комунікацій, швидке реагування на події, професійну мобільність та спроможність до змін.

Пропозиції щодо покращення діяльності публічних бібліотек області у період воєнного часу:

- поповнювати книжкові фонди бібліотек художньою літературою історичної тематики на державній мові;
- особливу увагу приділити формуванню фондів краєзнавчих видань, наповнювати їх новими виданнями;
- підготувати рекомендаційні списки літератури для читання під час воєнного стану;
- активізувати роботу діючих читацьких об'єднань за інтересами відповідно до умов та викликів воєнного стану;
- розробити план заходів щодо обслуговування внутрішньо переміщених осіб у бібліотечних закладах територіальних громад;
- ініціювати нові дієві проєкти обслуговування користувачів в умовах воєнного часу.